

مجموعه هری پاتر و علل موفقیت آن

محمد قضاغ

مجموعه هری پاتر، داستان پسر ۱۱ ساله یتیمی است که نزد خانواده خاله‌اش زندگی می‌کند. رفتار آن‌ها با هری، خشن و توهین آمیز است. او ناگهان مطلع می‌شود که قدرت جادویی دارد و برای تحصیل، به مدرسه جادوگری هاگوارتز دعوت می‌شود. زمان تحصیل در آن مدرسه ۷ سال است و ماجراهای هر سال تحصیلی، در یک جلد از کتاب‌های هفتگانه بازگو می‌شود. او هر سال مجبور می‌شود با شیطانی‌ترین و منفورترین و مرگ‌آورترین جادوگر دوران خود روبه‌رو شود و با او مبارزه کند.

خصوصیات اخلاقی و رفتاری هری، عبارتند از رک بودن، پافشاری بر حرف و عمل، وفاداری به دوستان، شجاعت روبه‌رو شدن با ناشناخته‌ها و پذیرش خطر، ایثار، کنجکاوی، علاقه به اکتشاف، روحیه استقلال و اعتمادبه‌نفس و هم‌زمان یکدندگی و تمایل به سرپیچی از قوانین مدرسه و ماجراجویی.

علامت و نشان ظاهری مشخصه او، زخمی به شکل آذرخش بر پیشانی‌اش است.

خصوصیات چاپی و انتشاراتی

داستان‌های هری پاتر، با ماجراهای هیجان‌انگیز فراوانی همراه است و در تألیف آن، به

نحو احسن از طنز استفاده شده است.

این کتاب‌ها دو Version یا ویرایش دارند؛ یکی برای انگلیسی‌ها و اروپاییان و دیگری برای آمریکاییان. برای مثال، نام جلد یک هری پاتر در انگلستان Potter Harry and the philosopher's stone است، در حالی که همان کتاب در آمریکا، با نام Harry Potter and the

بخوانند، اما گروه سنی ۱۱ سال به بالا، درک عمیق تری از کتاب داشته‌اند. در مجموع، از آن‌جا که ساختار داستانی و شخصیت‌ها و ماجراپردازی مجموعه هری پاتر، فاقد مفاهیم پیچیده است، لذا گروه سنی دبستان به بالا می‌توانند آن را مطالعه کنند.

گونه ادبی اثر

بدون تردید، مجموعه هری پاتر، به گونه ادبی فانتزی یا تخیلی یا افسانه‌ای تعلق دارد و در ادبیات فانتزی نیز در زیرشاخه sword and sorcery یا «شمشیر و جادو» جای می‌گیرد. نویسنده به خوبی، کتاب خود را در حیطه تعاریف این گونه ادبی حفظ کرده است. بنابراین، خواننده (به ویژه خواننده ایرانی) باید پیش از شروع مطالعه، بداند که افسانه یا داستانی فانتزی می‌خواند تا با پیش‌ذهنیت مناسب، کتاب را بخواند و دچار واقعیت‌پنداری نشود.

برخی عناصر داستانی فانتزی که در کتاب‌های هری پاتر به کار گرفته شده‌اند، عبارتند از:

جادوگری، شمشیر جادویی، موجودات و حیوانات جادویی، توانایی‌های غیرمتعارف برای انسان‌ها، خلق دنیای موازی یا دنیایی خارج از دنیای واقع. البته رولینگ در داستان‌های خود، از طنز نیز

بیش‌ترین بهره را برده و همین امر، بر دلنشینی و مقبولیت کتاب‌هایش افزوده است. طنز مورد استفاده، از نوع انگلیسی و با ظرافت مطرح شده است. بازتاب و انتقال این طنز به زبان فارسی، به مهارت نیاز دارد. اگر ترجمه این کتاب‌ها را خواندید و حتی یک بار هم لب‌خند نزدیک و اگر انسان سخت‌گیری نیستید، بدانید که ترجمه ضعیف و آلفن بوده است.

sorcer's stone چاپ شده است. بسیاری از اصطلاحات، نام‌ها و مطالب در نسخه آمریکایی، تغییر داده شده است تا برای خوانندگان آمریکایی قابل فهم گردد.

ناشران، به ویژه از چاپ جلد دوم اثر به بعد، از مواد عالی برای تولید آن‌ها استفاده کرده‌اند؛ به گونه‌ای که این مجموعه با جلد گالینگور یا سخت نیز چاپ شده است. به علت استقبال بزرگسالان از مجموعه هری پاتر، این کتاب با جلد سخت برای بزرگسالان نیز چاپ شده است.

گروه سنی خوانندگان

منتقدان غربی، در خصوص این‌که این مجموعه برای چه گروه سنی مناسب است، اختلاف نظر دارند. گروهی دو جلد نخست را برای ۸ سال به بالا و دو جلد بعد را برای ۹ و ۱۰ سال به بالا مناسب می‌دانند. گروه دیگری بر این عقیده‌اند که همان‌طور که پاتر در جلد نخست ۱۱ ساله معرفی می‌شود، این کتاب‌ها را نیز باید نوجوانان ۱۱ سال به بالا بخوانند، ولی واقعیت این است که حتی بچه‌های ۸-۷ ساله هم این مجموعه را خوانده‌اند و البته هستند منتقدانی که معتقدند این کتاب‌ها برای گروه سنی ۱۳ سال به بالا مناسب است.

از طرفی، تمام بزرگسالان نیز از خواندن این کتاب‌ها لذت می‌برند. همان‌طور که گفته شد، این کتاب‌ها در آمریکا با جلد گالینگور و بدون نام چاپ شده تا بزرگسالان بتوانند بدون جلب‌نظر دیگران و بدون خجالت، در همه جا آن را بخوانند.

مشاهدات نشان می‌دهد که در ایران، بچه‌ها و دانش‌آموزان کلاس سوم دبستان که از حوصله کافی برخوردارند، توانسته‌اند این کتاب‌ها را

داستانی را بررسی کنیم:

- هری پاتر پسری یتیم است؛ درست

همان طور که اولیور توئیست یتیم بود.

- او با خانواده‌ای زندگی می‌کند که نه تنها هیچ

محبتی به او ندارند، بلکه آزارش هم می‌دهند و او

را به کارهای سخت وامی‌دارند؛ درست همان طور

که سیندرلا برای نامادری و خواهرخوانده‌هایش

بیگاری می‌کرد.

- همه، از جمله اقوام و شاگردان مدرسه، او را از

خود می‌رانند و مسخره‌اش می‌کنند و آزارش

می‌دهند؛ درست همان طور که جوجه‌اردک زشت،

در میان ناهمجسنانش آزار می‌دید و رانده می‌شد.

به این ترتیب، رولینگ به سرعت، همدردی

با این حال، مجموعه هری پاتر، فی‌نفسه در

گونه ادبی طنز قرار نمی‌گیرد و محور اصلی آن،

برخاسته از گونه ادبی فانتزی است.

عناصر داستانی و ساختار رمان‌ها

در کتاب‌های هری پاتر، عناصر داستانی کهن

و تخیل نویسندگان قدیمی‌تر، به راحتی قابل

کشف است. رولینگ، کتاب‌های فانتزی و

اسطوره‌ای را با علاقه فراوان مطالعه می‌کرده و لذا

طبیعی است که تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفته و به

هنگام نوشتن کتاب‌هایش، به وام‌گیری

خودآگاهانه یا ناخودآگاهانه از آن‌ها پرداخته باشد.

ضروری است که تعدادی از این مضامین و عناصر

خواننده را نسبت به اندوه و وحشت بی‌کسی و مظلومیت شخصیت اصلی داستان - یعنی هری پاتر - جلب می‌کند. مگر نه این‌که همه انسان‌ها همواره کمابیش به این سه حس اندوه، تنهایی و مظلومیت دچارند و به همین علت، با انسان‌های اندوهگین و تنها و مظلوم همدردی می‌کنند. از همین‌جا پایه همذات‌پنداری با شخصیت اصلی و مثبت داستان گذاشته می‌شود و خواننده، همان حسی را که نسبت به سیندرلا، جوجه‌اردک زشت و اولیور توئیست مؤدب و خوش‌زبان دارد، نسبت به هری پاتر نیز پیدا می‌کند. درست همان‌طور که انسان به هنگام مطالعه ماه‌پیشانی، دوست دارد که آن دخترک کوچک را در آغوش گیرد و محبتی را که از او دریغ شده، نثارش کند، می‌خواهد که در داستان هری پاتر ظاهر شود و به او کمک کند تا بر مشکلاتش چیره شود.

از طرفی، نویسنده با نشانیدن زخمی به شکل آذرخش بر پیشانی هری پاتر، ناهمجنس بودن او را با شخصیت‌های محیط کودکی‌اش نشان می‌دهد؛ همان‌طور که جوجه‌اردک زشت، سپاه بود و اولیور توئیست، مؤدب و خوش‌زبان و هر دو با اطرافیان‌شان متفاوت.

- در خلق موجودات جادویی، در چهار کتاب هری پاتر، آشکارا ردپای شخصیت‌ها و موجودات مطرح در مجموعه سه‌گانه Lord of the Rings یا ارباب حلقه‌ها، نوشته تالکین دیده می‌شود؛ از جمله دیوانه‌کننده‌ها، کوتوله‌ها و جن‌ها و بختک‌ها و جادوگر شیطانی بزرگ و...

- در جلد ۲، یعنی هری پاتر و اتاق اسرار، هری پاتر از شمشیری استفاده می‌کند که هیچ‌کس دیگر هرگز نتوانسته بوده است از آن استفاده کند؛ درست مانند آرتور شاه که شمشیر سحرآمیزش را

از دل صخره بیرون کشید، همان شمشیری که هیچ‌کس نتوانسته بود از صخره بیرون بکشد. البته مضمون شمشیر سحرآمیز، در رمان‌های فانتزی یک قرن اخیر، بسیار به کار گرفته شده و به نحوی به زیر‌گونه‌ای از ادبیات فانتزی تبدیل شده است.

- در دنیای جادویی هری پاتر، شکلات‌هایی با مزه‌های متفاوت و حتی غافلگیرکننده وجود دارد؛ درست همان‌طور که در داستان مری پاپینز، او داروهای بی‌مزه‌های متفاوت و خوب به بچه‌ها می‌دهد.

- هری در مدرسه‌ها گوارتز، با آینه‌ای جادویی روبه‌رو می‌شود که آرزوها و امیال عمیق انسان را به او نشان می‌دهد. مضمون آینه سحرآمیز، در داستان‌های زیادی استفاده شده است؛ از جمله در سفیدبرفی و هفت‌کوتوله و دیو و دلبر.

- هری پاتر، با جاروی پرنده‌اش پرواز می‌کند. در ادبیات اروپا، همه جادوگران، چه خوب و چه بد، با جارو پرواز می‌کنند. اصولاً آرزوی پرواز، آرزوی دیرینه انسان است و از اعماق وجودش برمی‌خیزد. این آرزو، در داستان‌های فانتزی تحقق می‌یابد؛ داستان‌هایی مانند مری پاپینز و پیتر پن.

به این ترتیب، مشاهده می‌شود که خانم رولینگ، با دقت عناصر و مضامین داستانی تأثیرگذاری را از داستان‌های برتر فانتزی و اسطوره‌ای وام می‌گیرد و ترکیبی جدید خلق می‌کند. او که تحت تأثیر نویسندگانی مانند لوییس کارول، بازی، تالکین و نسبیت است، ضمن استفاده از مضامین داستان‌های آن‌ها، با افزودن تخیل و خلاقیت خود، داستانی جدید خلق می‌کند. - رولینگ عنصر طنز را به کارش می‌آمیزد تا

تام سایر و ها کلبری فین جدیدی خلق کند. هری پاتر نیز مانند تام سایر و ها کلبری فین، بازیگوش است و خطر می‌کند و گاه توصیه‌های بزرگ‌ترها را نادیده می‌گیرد و از قانون می‌گریزد.

از طرفی، برخی عناصر اجتماعی و فرهنگی انگلیسی نیز در داستان‌های هری پاتر به کار گرفته شده که این نکته بسیار طبیعی است. رولینگ انگلیسی است؛ آن هم یک انگلیسی متعصب و ناسیونالیست (ملی‌گرا).

- یکی از آن عناصر اجتماعی و فرهنگی، مدرسه هاگوارتز است. این مدرسه، در اصل شبیه تمام مدارس شبانه‌روزی است که در انگلستان به وفور یافت می‌شوند. البته، این مدرسه با مدرسه شبانه‌روزی‌ای که شاهزاده خانم کوچک (در کتاب *The Little princess*)، مدتی در آن درس خواند و بعد به بیگاری پرداخت، تفاوت دارد، اما عنصر داستانی یکی است.

- رولینگ با تخیل خود، موضوعات و مواد درسی مدرسه هاگوارتز را تدوین می‌کند. گرچه این کار، حاصل خلاقیت خود اوست، عناوین درسی برای همه خوانندگان شناخته شده است؛ از جمله وردخوانی برای جادوگری، پیش‌بینی آینده به کمک فنجان چای و قهوه و یا وضعیت صورفلکی و سیاره‌ها و ستاره‌ها؛ یعنی همان چیزهایی که در زندگی روزمره و در کار رمال‌ها و کف‌خوان‌ها و فالگیرها مشاهده می‌کنیم. رولینگ تمام این‌ها را از واقعیت اطرافش گرفته و به صورت موضوعات و عناوین درسی درآورده است؛ لذا در ساخت عناوین جدید، خلاقیت ویژه‌ای نمی‌یابیم.

- رولینگ گرچه در رمان‌های هری پاتر، از عناصر داستانی و مفاهیم و شیوه‌های درام نیز استفاده کرده است (مانند یتیم بودن و بیگاری

کردن هری پاتر، فقیر بودن صمیمی‌ترین دوست هری - رون ویزلی -، فراموشکار بودن و تنبیه شدن مکرر دوست دیگرش، فیلیپ و یا احساسات غلیظ دخترانه هرمیون)، با تمسک به طنز، هرگز اجازه نمی‌دهد خوانندگانش اندوهگین شوند یا بغض کنند. در حالی که داستانی مانند اولیور تویست، به راحتی می‌تواند برخی خوانندگان را به گریه بیندازد.

- نویسنده در طول کتاب، ماجرا خلق می‌کند؛ به گونه‌ای که خواننده از ماجرای وارد ماجرای دیگر می‌شود. حس تعلیق این رمان‌ها آن قدر قوی و جذاب است که مخاطب، ناخودآگاه آن قدر به مطالعه ادامه می‌دهد تا کتاب را به پایان برساند و آن زمان نیز با بی‌صبری منتظر جلد بعد شود.

- حس تعلیق، زمانی که با ورود شخصیت‌های نو و شگفت‌آور و ماجراهای تحیرانگیز همراه می‌شود، به‌سان قلبی قوی، خواننده را جذب می‌کند. اصولاً یکی از علل جذابیت و ماندگاری ادبیات فانتزی و افسانه‌ها، ایجاد حس شگفت‌زدگی در خواننده یا شنونده است. این نیروی جذاب، به خوبی در هری پاتر مورد استفاده قرار گرفته و درست به همین دلیل است که می‌توان رولینگ را به مفهوم واقعی، داستانگو یا داستان‌پرداز نامید یا به قول منتقدان و کارشناسان غربی، او *story Teller* است. او می‌داند که چه‌گونه خواننده را به قلاب بیندازد و تا آخرین صفحه کتاب، با خود همراه کند. اما او ادیب نیست؛ چرا که در سبک نویسندگی‌اش، نه شاهد خلق سبک ادبی جدید هستیم، نه از ادبیات سنگین شکسپیری و یا ویکتوریایی استفاده می‌کند و نه به زیبایی ادبی کتابش می‌اندیشد.

خلاف تالکین، در مجموعه سه جلدی ارباب

حلقه‌ها، شیوه نگارش رولینگ، بسیار روان است. او از جمله‌های پیچیده استفاده نمی‌کند. ساختار و طرح داستان نیز پیچیدگی زیادی ندارد و خواننده، با آرامش به مطالعه می‌پردازد و مانند اکثر رمان‌های معاصر غربی، خواننده به هنگام مطالعه و یا پس از پایان کتاب، به تفکر عمیق درباره مفاهیم نهفته در داستان نیازی ندارد.

کاملاً آشکار است که این اثر، برای سرگرم کردن خوانندگان نوشته شده است و شاید کسب درآمد و شهرت.

- البته، نمی‌توان انکار کرد که تأثیر کتاب بر خواننده، ماندگار است و تداوم می‌یابد؛ یعنی خواننده وقتی کتاب هری پاتر را به پایان می‌رساند، ناخودآگاه در رویاهایی دلپذیر فرو می‌رود و تا چند روز و یا چند هفته، تحت تأثیر

کتاب قرار می‌گیرد و به آن می‌اندیشد. این امر شاید حاصل همذات‌پنداری با شخصیت‌های داستان، انعکاس آرزوها و امیدها در داستان، وجود کهن‌الگوها و عناصر داستانی اسطوره‌ای، مقابله با شرایط انعطاف‌ناپذیر و برآوردن حس سرکشی و طغیان، ایجاد حس تعلیق و شگفت‌زدگی باشد.

اصولاً داستان‌های فانتزی و تخیلی، اغلب پرطرفدار هستند؛ چرا که در روح و روان تخیل جو و خلاق انسان و جامعه ریشه دارند و یا به عبارت بهتر، از تنوع‌طلبی و نوجویی انسان آب می‌خورند. این‌گونه ادبی، برای تمام انسان‌ها جذاب است؛ مگر کسانی که به عمد، قوه تخیل و خلاقیت خود را در معبد واقع‌گرایی مطلق، در پای «جدیت» ذبح کرده باشند.

نویسندگان داستان‌های فانتزی، مطالبی

بد به خوب، وجود دارد.

این شیوه شخصیت‌پردازی، رولینگ را در کتاب‌هایش گاه دچار مشکل می‌کند. برای مثال، به شخصیت استیپ اشاره‌ای می‌کنیم. او معلمی است که زندگی و درس را برای هری سخت می‌کند و گاه حتی او را آزار می‌دهد و به شدت تنبیه یا تحقیر می‌کند. رولینگ نمی‌خواهد در داستان‌هایش معلم بد داشته باشد؛ چون مایل نیست ذهنیت بدی نسبت به معلم، در فکر خوانندگان‌اش که اغلب دانش‌آموز هستند، ایجاد کند. بنابراین، با ایجاد پیچیدگی، شخصیتی دوگانه به استیپ می‌بخشد؛ شخصیتی که از هری متنفر است، اما در عین حال جان او را نجات می‌دهد. شاید اگر در ساختن شخصیت استیپ کم‌تر اغراق می‌شد، لازم نمی‌شد که خواننده دست‌کم سه جلد کتاب بخواند تا بتواند او را به طور کامل و عمیق بشناسد.

بررسی کتاب‌های هری پاتر از جنبه‌های گوناگون

مجموعه چهار جلدی کتاب‌های رولینگ را با توجه به نقدهایی که مطرح شده، از جنبه‌های گوناگونی می‌توان مورد بررسی قرار داد که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- ۱- مسائل خانوادگی: رولینگ در تمام چهار کتابش، با به تصویر کشیدن خانواده صمیمی و یزلی، همواره بر اهمیت، لذت‌بخش بودن و ضرورت چارچوب نظام خانواده و محیط خانوادگی تأکید کرده است. شاید دلیل این تأکیدها، آن بوده است که شوهر اولش، پس از تولد دختر کوچک‌شان، او را ترک کرد و وی را با مشکلات روحی و مالی شدیدی تنها گذاشت.
- ۲- ایجاد علاقه به مدرسه و معلم: رولینگ در

می‌گویند که ما یا می‌ترسیم آن‌ها را بر زبان آوریم و یا در شأن و منزلت خود نمی‌دانیم که به آن‌ها بپردازیم؛ چون می‌ترسیم به خیال‌پردازی متهم شویم. پس، آن‌ها به جای ما حرف می‌زنند و لذا حرف‌شان به دل‌مان می‌نشیند.

- رولینگ به هنگام شخصیت‌پردازی قهرمانان یا ضدقهرمانان داستان‌هایش، از موفقیت نسبی خوبی برخوردار است. او به خوبی، همدردی انسان را با بعضی از شخصیت‌های داستان و تنفر خواننده را نسبت به برخی دیگر برمی‌انگیزد.

اما او نیز مانند اغلب نویسندگان غربی، در شخصیت‌پردازی‌ها دچار نوعی افراط و تفریط شده است؛ چرا که شخصیت‌های داستانی او همگی سخت و تغییرناپذیر هستند.

اصولاً شخصیت‌پردازی در داستان‌های غربی و ایرانی، تفاوت مهم دارد. شخصیت‌های بد داستان‌های غربی، همواره خصلت بد خود را حفظ می‌کنند و در پایان داستان‌ها، به گونه‌ای مبهم فراموش می‌شوند. در حالی که در اغلب داستان‌های ایرانی (و شاید حتی بتوان گفت غربی)، شخصیت‌های بد داستان، اغلب با درک رفتار بدشان، اصلاح و خوب می‌شوند. برای مثال، به تفاوت دو داستان سیندرلا و ماه‌پیشانی توجه کنیم.

در داستان سیندرلا، در انتهای داستان، نامادری و خواهرخوانده‌های سیندرلا، بد باقی می‌مانند و گم می‌شوند. در حالی که در داستان ماه‌پیشانی، نامادری و خواهرخوانده ماه‌پیشانی، اصلاح و خوب می‌شوند. هر چند در داستان‌های شرقی هم هنگام شخصیت‌پردازی، شاهد اغراق هستیم، امکان تبدیل شخصیت‌های خوب به بد یا

کتاب‌هایش، مدرسه را مکانی جالب، هیجان‌انگیز و پر از ناشناخته معرفی می‌کند؛ جایی پر از شادی، رقابت و گاهی مبارزه‌جویی و دعوا و درگیری. او حتی معلم‌های خشک و بدرفتار را نیز در عمق وجودشان خوب معرفی می‌کند تا در این زمینه، بدآموزی نکرده باشد.

۳- مفاهیم مذهبی: رولینگ سخت کوشیده تا به مذهب هیچ اشاره‌ای نکند (چه خوب، چه بد)، ولی واقعیت این است که مضمون داستانی جادو و جادوگری، کلیسا را به شدت به واکنش واداشت. البته این واکنش مخالف، به مرور رقیق و ضعیف و کمرنگ شده است. جادوگری در تمام ادیان الهی، کاری بد و خلاف شرع معرفی شده است. رولینگ و بسیاری از منتقدان، معتقدند که داستان‌های هری پاتر، فقط داستان هستند و برای سرگرمی خوانندگان تألیف شده‌اند؛ درست مانند سیندرلا، ماه‌پیشانی و سفیدبرفی و غیره. عنصر داستانی جادوگری، در تمام این داستان‌ها وجود دارد. پس چرا آن‌ها را ممنوع نمی‌کنند؟ از طرفی، رولینگ از همان جلد نخست، به کار بردن جادو و جادوگری را میان مردم عادی و در زندگی روزمره و حتی در مدرسه هاگوارتز، به ویژه هنگام امتحان، ممنوع می‌کند تا از تنبلی شخصیت‌های داستانی و بدآموزی برای خوانندگان کودک و نوجوان، پیشگیری کرده باشد. در مجموعه کتاب‌های هری پاتر، کوچک‌ترین نشانی از تبلیغ جادوگری دیده نمی‌شود.

۴- اهمیت کسب دانش: رولینگ در کتاب‌هایش، دانش آموزان را به فراگیری مطالب درسی خود تشویق می‌کند و به آن‌ها می‌فهماند که شاید

بعضی مطالب درسی دشوار بوده و کاربرد آنی نداشته باشند، اما شاید در آینده به درد بخورند. در مدرسه هاگوارتز، همه درس می‌خوانند و همه قبول می‌شوند؛ حتی بچه‌های شرور. گویی رولینگ دوست ندارد درباره دانش آموزان تنبل، رد شدن در امتحانات و تنبیه این‌گونه دانش آموزان حرفی بزند.

۵- مسائل علمی: رولینگ همواره دقت می‌کند تا نه تنها مطالبی ضدعلمی بیان نکند، بلکه حتی برخی دروس مدرسه هاگوارتز را به دروس مدارس عادی شبیه سازد، برای مثال، کلاس معجون‌سازی بسیار شبیه آزمایشگاه‌های شیمی مدارس است. او ترتیبی می‌دهد تا کودک و نوجوانی که داستان را می‌خواند، هرگز بین مطالب داستان و اصول علمی فراگرفته در مدرسه، دچار تعارض نشود.

۶- اصول اخلاقی و انسانی: رولینگ در کتاب‌هایش، اصول اخلاقی پسندیده را مورد تعریف و تمجید قرار می‌دهد؛ هرچند گاه دچار ضعف نیز می‌شود. برای مثال، هری پاتر از حس استقلال و اعتماد به نفس زیادی برخوردار است، اما گاه همین دو خصلت که فی‌نفسه خوب هستند، به نقض قوانین مدرسه توسط او می‌انجامد و یا هری پاتر را کله‌شق و یک‌دنده نشان می‌دهند و درست به همین دلیل، هری گاه به ورطه خطر می‌افتد.

گروهی از منتقدان و والدین، بر این عقیده‌اند که تأکید بر چنین رفتاری، نوعی بدآموزی در خوانندگان به وجود می‌آورد و نوجوانان را به نقض بعضی قوانین و یا پافشاری و یک‌دندگی تشویق می‌کند و عاقبت، آن‌ها را به رویارویی با خانواده و مدرسه می‌کشاند.

به جادو و جادوگری است. گروهی معتقدند که این امر، منجر به علاقه نوجوانان به جادوگری و در نتیجه، دور شدن از جریان درس و زندگی می‌شود.

اما واقعیت این است که واکنش هر خواننده به کتاب‌های هری پاتر، تا حدی بستگی به تربیت خانوادگی و مذهبی آن فرد دارد. شاید این کتاب‌ها عده اندکی را به پیگیری بیهوده جادوگری تشویق کنند، اما اغلب خوانندگان، فقط برای سرگرمی این کتاب‌ها را می‌خوانند.

در عین حال، نمی‌توان انکار کرد که در غرب، عده زیادی از دانش‌آموزان، لباس‌های جادوگری، کلاه و چوبدستی جادوگری خریده‌اند، اما این‌ها بیش‌تر اسباب‌بازی به حساب می‌آیند تا وسایلی جدی و معمولاً از سوی تولیدکنندگان، برای کسب سود ساخته می‌شوند.

آیا بازی بچه‌ها با ماشین‌های اسباب‌بازی، منجر به سوار شدن آن‌ها به خودرو پدر و تصادف آن‌ها می‌شود؟ آیا بازی بچه‌ها با تفنگ یا شمشیر پلاستیکی، به جرم و جنایت در آن‌ها می‌انجامد یا تشویق‌شان می‌کند که در بزرگسالی پلیس بشوند؟

۹- خشونت: رولینگ در سه جلد نخست هری پاتر، همواره تلاش کرده است که هیچ خشونتی در داستان‌هایش ظاهر نشود، اما در جلد چهارم، نشانه‌هایی از نبردهای خشونت‌آمیز دیده می‌شود. مسابقه سه جادوگر، چگونگی زنده شدن لرد ولدمورت و کشته شدن دیکوری، یکی از قهرمانان داستان، نمونه‌هایی از این مورد است.

عده‌ای در آمریکا، همین مطالب را دستاویز

اما مگر هاکلبری فین و تام سایر نیز بازیگوش و قانون‌گریز نبودند و گه‌گاه به حرف‌های بزرگ‌ترها بی‌توجهی نمی‌کردند؟ مگر آن کتاب‌ها باعث بدآموزی شده‌اند که هری پاتر نیز باعث بدآموزی شود؟ باید به خواننده نوجوان گفت که او با مطالعه کتاب‌های هری پاتر، در اصل به تفریح می‌پردازد، با مطالعه وقت خود را پر می‌کند و کار مفیدی انجام می‌دهد و داستانی فانتزی می‌خواند. باید به نوجوان فهماند که وقتی کتاب را می‌بندد، یا باید به دنیای واقعی زندگی و درس و مشق برگردد و یا اگر مایل است در دنیای تخیل بماند، باید قلم به دست گیرد و بنویسد و تفاوت آن را با واقعیت درک کند.

۷- مبارزه خیر و شر: این مبارزه، در سراسر چهار جلد کتاب هری پاتر، مشهود است. در پایان تمام این کتاب‌ها، خیر و خوبی پیروز می‌شود و این‌ها را در خواننده ایجاد می‌کند که شخصیت‌های شر، هر چقدر قوی باشند، حتی اگر قدرتمندترین جادوگر دوران باشند، سرانجام شکست می‌خورند. به این ترتیب، خواننده کودک و نوجوان، به‌طور غیرمستقیم به خوب بودن تشویق می‌شود.

مبارزه خیر و شر و پیروزی خیر، از مضامین کهن داستانی است و همواره برای عموم انسان‌ها که تحت ظلم زندگی می‌کرده‌اند، از جذابیتی خاص برخوردار بوده است. رولینگ نیز مانند اغلب قصه‌گوها، از این مضمون داستانی استفاده کرده و می‌توان گفت که موفق هم بوده است.

۸- جادو و جادوگری: یکی از انتقادهای ایرادهایی که به این کتاب‌ها گرفته می‌شود، توجه جدی

- قرار داده و از دادگاه ۸ ایالت خواسته‌اند تا این کتاب را ممنوع کنند. اما به راستی، آیا این مطالب خشن‌تر است یا فیلم‌های هالیوودی و تلویزیونی؟ بچه‌هایی که روزانه شاهد ده‌ها مورد مرگ خونین در فیلم‌های تلویزیونی هستند، بیش‌تر تحت تأثیر تلویزیون قرار می‌گیرند یا کتاب؟
- توجه عموم به ادبیات فانتزی و ایجاد زمینه برای گسترش این‌گونه ادبی
 - ایجاد سایت‌ها و Fan club های فراوان که کودکان و نوجوانان در آن‌ها به نوشتن داستان‌های خود و بحث و بررسی این آثار پرداخته‌اند.
 - تأثیر مثبت بر صنعت نشر و بازار کتاب

تأثیرهای اجتماعی مجموعه هری پاتر

- نه تنها در غرب، بلکه در نقاط بسیاری از دنیا، کتاب‌های هری پاتر، بنابه دلایلی که به آن‌ها اشاره خواهد شد، از موفقیت خوبی برخوردار شد و همین امر، تأثیرهای اجتماعی و فرهنگی ایجاد کرده است که به مواردی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:
- افزایش علاقه کودکان و نوجوانان به مطالعه و کتابخوانی
- ارزش ادبی مجموعه چهارجلدی هری پاتر با وجود فروش میلیون‌ها نسخه از این کتاب و استقبال عمومی و اقدام هالیوود برای ساخت فیلم‌های سینمایی از این کتاب‌ها، به هنگام بررسی ارزش ادبی این کتاب‌ها، نباید تحت تأثیر قرار گرفت.
- از آن‌جا که هنوز سه جلد باقی‌مانده کتاب

ارباب حلقه‌ها، چنین تکراری هرگز مشاهده نمی‌شود و طرح داستان هر جلد، برای خواننده، پیش از شروع مطالعه، قابل پیش‌بینی نیست.

- در طول تاریخ نوشتاری بشر، داستان‌های فانتزی زیادی نوشته و تعدادی از آن‌ها ماندگار شده است. از میان آن‌ها تعداد معدودی به عنوان شاهکار ادبی نیز شناخته شده‌اند.

اگر ادبیات و زبان هر اثر را از خود داستان‌پردازی و شخصیت‌پردازی آن جدا بدانیم و این را بپذیریم که اثری شاهکار ادبی خواهد بود که در هر دو بخش غنی باشد، آن‌گاه می‌توان پذیرفت که چون ادبیات نوشتاری مجموعه هری پاتر، از غنای خاصی برخوردار نیست و ادبیاتی ساده و روان دارد و چیزی معادل اغلب آثار موجود در بازار کتاب غرب است، پس شاهکار ادبی محسوب نمی‌شود. البته، این کتاب‌ها برای خواننده به یادماندنی است و تأثیر فکری ماندگار دارد؛ درست مانند تمام رمان‌های خوب موجود در بازار کتاب.

- شاید برای تلطیف نظر فوق، بهتر باشد حدود دو دهه صبر کنیم و منتظر شویم و ببینیم آیا مجموعه هری پاتر نیز مانند ارباب حلقه‌ها، اولیور تویست، جوجه‌اردک زشت، سیندرلا و سفیدبرفی و غیره ماندگار خواهد شد یا با پایان موج تبلیغات، به دست فراموشی سپرده می‌شود؟

علل موفقیت مجموعه کتاب‌های هری پاتر

علل موفقیت مجموعه چهارجلدی هری پاتر را می‌توان به دو گروه کلی تقسیم کرد:

- ۱- علل درونی: که ریشه در درون رمان دارند.
- ۲- علل بیرونی: که به شرایط بیرونی و بازاری مربوط می‌شوند.
- ۱- علل درونی: علل درونی موفقیت کتاب‌های

تألیف نشده و به چاپ نرسیده، اظهار نظر نهایی درباره ارزش ادبی این مجموعه، زود است. البته، می‌توان آن را با آثار فانتزی دیگر مقایسه کرد. از این دیدگاه، تذکر چند نکته ضروری است:

- ادبیات به کار رفته در کتاب‌های هری پاتر، ساده و به دور از صنایع ادبی خاص است. سبک و سیاق نگارش رولینگ، به هیچ‌وجه با توان تالکین در تألیف مجموعه ارباب حلقه‌ها برابری نمی‌کند. ادبیات ارباب حلقه‌ها، ویکتوریایی و شکسپیری است. رولینگ در کتاب‌های هری پاتر، هیچ نشانی از ادیب بودن بروز نمی‌دهد.

- اما بدون تردید، رولینگ داستان‌گوی ماهری است. او می‌داند چگونه طرح داستانش را جذاب کند، از مضامین و عناصر داستانی مقبول بهره بگیرد، شخصیت‌پردازی کند و ماجراهای جالب بیافریند و حس تعلیق را در خواننده برانگیزد.

البته، باید توجه داشت که نگاهی به جلد سه و سپس جلد چهار، انسان را قانع می‌کند که او در این دو جلد، از مشاوره گروهی از ادیتورها، ویراستاران و روان‌شناسان برخوردار بوده است تا با وجود تکراری بودن کتاب‌ها، جذابیت کافی در آن‌ها وجود داشته باشد که خواننده را مجذوب خود نگه دارد.

- همان‌طور که گفته شد، هنگام مطالعه چهار جلد این مجموعه، خواننده با نوعی تکرار طرح داستان روبه‌رو می‌شود. در تمام این کتاب‌ها، هری پاتر به مدرسه جادوگری هاگوارتز می‌رود، همراه ماجراهایی با جادوگر شیطانی یا لرد ولدمورت مبارزه می‌کند، پیروز می‌شود و به خانه برمی‌گردد. قابل حدس بودن این طرح کلی، به ویژه از جلد سوم به بعد، نقطه‌ضعف مهمی محسوب می‌شود. در حالی‌که برای مثال، در مجموعه سه جلدی

هری پاتر، آن عللی هستند که ریشه در درونمایه‌های رمان دارند و از آن‌جا که در طول مقاله، به برخی از آن‌ها به طور غیرمستقیم اشاره شده است، در این‌جا فقط عناوین این علل را مطرح می‌کنیم:

- ساختار فانتزی داستان و علاقه فطری انسان‌ها به داستان‌های فانتزی و اسطوره‌ای
- ایجاد حس شگفت‌زدگی عمیق در خواننده
- موفقیت در ایجاد تعلیق و خلق حوادث پی‌درپی
- توان نویسنده در همراه کردن خواننده و قرار دادن او در بطن حوادث
- اهمیت به خصائلی که با فطرت انسانی هماهنگی دارند؛ مانند دوستی، ایثار، اهمیت خانواده، اخلاق حسنه، تشویق به فعالیت
- فیلم‌گونه بودن داستان. خواننده هنگام مطالعه این رمان، احساس می‌کند فیلم می‌بیند.
- موفقیت در ایجاد حس همذات‌پنداری
- ۲- علل بیرونی: عللی هستند که در خارج از رمان، زمینه موفقیت کتاب را در بازار کتاب فراهم می‌آورند. برخی از این علل به این شرح است:
 - استقبال بزرگسالان از کتاب، به همراه کودکان و نوجوانان
 - تبلیغات وسیع، با هزینه‌های سرسام‌آور
 - ساخت فیلم از روی کتاب‌های هری پاتر
 - فعالیت‌های علمی روابط عمومی

نتیجه‌گیری

در مجموع، بنده بر این عقیده هستم که کتاب‌های هری پاتر، نوشته جی. ک. رولینگ را باید فقط در حد یک رمان هیجان‌انگیز خواند و در اهمیت دادن به آن نباید اغراق کرد و به همین دلیل، نیازمند توجه افراط و تفریطی منتقدان

نیست.

در ضمن، نباید نگران بدآموزی در این کتاب‌ها باشیم؛ چرا که تمام عناصر داستانی موجود در این کتاب‌ها، در اغلب داستان‌های محبوب و یا در دسترس گروه سنی ۷ سال به بالا قرار دارد. اما باید به کودکان و نوجوانان فهماند که داستانی فانتزی و تخیلی می‌خوانند؛ داستانی که گرچه برای قوه تخیل‌شان مفید است، هیچ ارتباطی با واقعیت ندارد.

توجه به این نکته نیز ضروری است که بخش وسیعی از هیاهوها نیز چیزی نیست جز تبلیغات وسیع برای فروش بیش‌تر؛ هیاهویی که ناشران، پنخ‌کنندگان و فیلم‌سازان به راه انداخته‌اند تا درآمد بیش‌تری از این کتاب کسب کنند.

گاهی از بنده می‌پرسند اصولاً چرا مجموعه هری پاتر را ترجمه کردید؟ به ویژه وقتی از نقد من در مورد این اثر آگاه می‌شوند. پاسخ این است که من از مطالعه این کتاب‌ها لذت برده و خواسته‌ام که این لذت را با خوانندگان کتاب‌ها تقسیم کنم. اما هم‌زمان، وقتی در جایگاه نقد و منتقد قرار می‌گیرم، بر خود تکلیف می‌دانم که از هرگونه اغراق، افراط و تفریط بپرهیزم و علاوه بر نقاط قوت، نقاط ضعف اثر را نیز ببینم و برای مخاطبان بشکافم.

اما از سوی دیگر، مهم‌ترین پرسش‌هایی که پس از مطالعه این کتاب، برای بنده ایجاد شد - به عنوان یک نویسنده، نه مترجم یا منتقد - چنین بود:

چرا هیچ‌یک از نویسندگان محترم ایرانی، قادر به خلق چنین آثار جذاب و پرفروشی نیستند؟ آیا از قوه تخیل مناسب برخوردار نیستند یا آن‌که ادبیات فانتزی را همانند ادبیات علمی - تخیلی فاقد

نمی توانست باشد.

- در جلد ۵ بار دیگر شاهد افزایش حجم کتاب هستیم؛ البته نه به دلیل ضرورت ناشی از طرح داستان، یا شخصیت پردازی و مابقی ماجرا.

تردیدی نیست که اکنون مجموعه هری پاتر، برای ناشران و استودیوهای فیلم سازی و حتی نویسنده، بیش تر به کالایی ارزشمند تبدیل شده است که باید از آن کسب درآمد کرد؛ حتی به قیمت کاهش مرغوبیت داستان.

- کماکان ارائه نقدهای افراطی و تفریطی در محافل ادبی ایران، نسبت به مجموعه هری پاتر ادامه دارد. عموم منتقدان ادبی در ایران، به طرز تعجب آوری به تعریف و تمجید از این آثار پرداخته اند.

اما باید توجه داشت که خلاقیت و قصه گوئی رولینگ، غریزی و بخشی خودآگاه و بخشی ناخودآگاه است.

آن چه خودآگاه است، انتخاب عناصر داستانی و طرح داستان و شخصیت هاست. آن چه ناخودآگاه است، توجه به مفاهیم عالی است؛ یعنی آن چه منتقدان کشف می کنند.

مطمئنم رولینگ از خواندن برخی نقدها و تعریف و تمجیدها از خود و اثرش حیرت می کند؛ چرا که هنگام تألیف اثرش، مانند اغلب نویسندگان، اصولاً به آن مطالب فکر نمی کرده است. ما خلاف این حالت را در تالکین، به هنگام خلق ارباب حلقه ها می بینیم.

- همان طور که در قسمت اول مقاله پیش بینی کرده بودم، با توجه به مشکل بلوغ و نوجوانی شاگردان هاگوارتز، در جلد ۵ این مسئله پررنگ تر و قوی تر مورد بررسی قرار می گیرد.

تردیدی ندارم که اغلب ناشران و مترجمان

ارزش می دانند؟ یا آن که سازوکار تولید و پخش کتاب در ایران، بیمار است و اجازه تولید آثار این چنینی را نمی دهد؟

پی گفتار

اکنون که این پی گفتار را می نویسم، جلد پنجم هری پاتر نیز به بازار عرضه شده است. مطالعه اصل اثر به زبان انگلیسی (ترجمه های فارسی همگی فاقد ارزشند و متأسفانه، به دلیل رقابت ناشران و مترجمان برای کسب سهم بازار، از دقت و صحت بی بهره اند)، حکایت گر نکاتی چند است که توجه به آن ها بی فایده نیست:

- متأسفانه در جلد ۵، اغلب خوانندگان و هم چنین منتقدان، با نوعی اُفت در طرح داستان و خلق ماجراهای جدید روبه رو شده اند. بخش زیادی از جذابیت ها و نقاط مثبت کتاب های پیشین، به ناگاه ناپدید شده است.

شاید علت اصلی این امر، ناشی از این حقیقت باشد که پس از چاپ جلد چهارم، بسیاری از علاقه مندان به داستان های هری پاتر، روی اینترنت به خلق جلد ۵ پرداختند. به مرور، بر تعداد این خلاقیت ها، حدس و گمان ها و ماجراپردازی ها افزوده شد. طبعاً جی. کی. رولینگ نمی توانست از هیچ یک از آن ها استفاده کند؛ چرا که به تقلید از خوانندگان متهم می شد و یا شاید ترس از قوانین حقوق معنوی و کسپی رایت، او را از ایسن کار بازمی داشت. بنابراین، بیش تر همت او و گروه مشاورانش، بر این نکته متمرکز بود که مطلبی عرضه نکند که مورد اتهام قرار گیرد و به همین دلیل، به شدت از قدرت مانور داستانی او کاسته شد. به عبارتی، دچار محدودیت جدی گردید و حاصل این محدودیت، چیزی جز اُفت داستانی

محترم، با توجه به قوانین ممیزی کتاب، بالاچار برخی از قسمت‌های کتاب را حذف کرده‌اند؛ مانند بوسه‌ها. بدون تردید، این مشکل در جلد‌های ۶ و ۷ پررنگ‌تر می‌شود و با دور شدن بچه‌ها از فرهنگ جهانی بچگی و فرارسیدن بلوغ، اختلاف فرهنگ ایرانی و انگلیسی و قوانین ممیزی کتاب باعث می‌گردند تا درصد جرح و تعدیل و حذف افزایش یابد.

- ضروری است که مجموعه هری پاتر یا به عبارت بهتر خلاقیت رولینگ، با خلاقیت و نوع آثار نویسندگان دیگر، به ویژه تالکین و پولمان مقایسه شود. همان‌طور که اشاره شد، رولینگ به ندرت مفاهیم تخیلی و عناصر داستانی تخیلی جدید خلق کرده است، بلکه بیش‌تر از عناصر موجود استفاده کرده و از دیگران وام گرفته است. در حالی‌که در آثار تالکین و پولمان، شاهد خلاقیت ناب و بدیع هستیم. آن‌ها توانسته‌اند عناصر داستانی نو و جدید عرضه کنند و سبک ادبی تازه‌ای بسازند. از این رو، می‌توان پذیرفت که تالکین و پولمان، نویسنده و ادیب هستند، اما رولینگ قصه‌گوست.

مقایسه آثار رولینگ، با آثار دیگر نویسندگان، می‌تواند بسیار مفید باشد. امید که برخی منتقدان، با پذیرش این امر، به انجام این کار مهم همت گمارند.

به عبارتی شاعرانه، می‌توان گفت که هری پاتر آواز و ترانه‌ای خوب است، اما اریاب حلقه‌ها اثر تالکین یک سمفونی ماهرانه و عمیق

است. گرچه هر کدام در جای خود دلنشین هستند، به راستی کدام یک روح انسان و خواننده را بیش‌تر به وجد می‌آورد و مفاهیم عمیق را در قلب و روح می‌نشانند؟

- برخی از منتقدان، معتقدند که چون مجموعه هری پاتر، باورکردنی به نظر می‌آید و به خوبی خواننده را دچار حس این‌همانی می‌کند، پس شاهکاری ادبی محسوب می‌شود.

این‌که اصولاً چرا هر داستانی در نزد خوانندگان - با وجود آن‌که می‌دانند تخیلی است - باورکردنی جلوه می‌کند و خواننده آن را به دلیل تخیلی بودن کنار نمی‌گذارد، بحثی فلسفی است. پاسخ این پرسش را نه فقط در داستان، بلکه باید در مغز و روح مخاطب جست‌وجو کرد؛ در فرآیند و کارکرد مغز و روح، در حس لذت از تخیل و در واقعیت‌گریزی.

این وضعیت، هنگام تماشای یک فیلم نیز صدق می‌کند؛ چرا که ماهیت فیلم و رمان و داستان یگانه و آن "Fiction" است.

اگر بخواهیم گونه ادبی فانتزی را به کودکان و نوجوانان معرفی و عرضه کنیم، بدون تردید می‌توانیم مجموعه هری پاتر را به عنوان نخستین اثر، انتخاب و به خوانندگان توصیه کنیم. اما (باز هم تکرار می‌کنم) که این فقط باید مقدمه باشد، باید خوانندگان را به سوی آثار فانتزی دیگر و آثار پرمحتوا نیز راهنمایی کرد. باید به کودکان و نوجوانان فهماند که آثار فانتزی با ارزش فراوانی وجود دارند که هر کدام جذابیت خاص خود را دارند.